

ไตรสิกขา

องค์รวมแห่งการศึกษาที่สมบูรณ์* (ขยายความ)

การนำหลักการของโรงเรียนวิถีพุทธมาใช้กับโรงเรียนพุทธศาสนาวัดสุทัศนเทพวราราม (พอ.สท.) นั้น ได้นำแนวคิดมาจากหลักคำสอนที่เป็นแก่นสำคัญของพุทธศาสนา คือ **ไตรสิกขา** มาเป็นฐานคิด ทฤษฎี หรือปรัชญา ในการจัดการศึกษาอย่างเป็นองค์รวมรอบด้านทั้งด้าน พฤติกรรม(ศีล) จิตใจ(สมาธิ) และปัญญา เพื่อพัฒนาผู้เรียนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ครบทุกด้านตามหลัก **ภavana ๔** หรือภาวิต ๔ คือ พัฒนาการทางกาย ทางสังคม(ศีล) ทางจิตใจ และทางปัญญา แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะทำให้เกิดกระบวนการจัดการศึกษาแบบไตรสิกขาขึ้นนั้น จำเป็นต้องมีขั้นตอนของการเตรียมการที่เหมาะสม

๑ - ๒ ปัจจัยที่ทำให้เกิดไตรสิกขาครบสมบูรณ์

จากหลักธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ถึงปัจจัย ๒ อย่างที่จะนำมาสู่ปัญญา (**สัมมาทิฐิ**) ซึ่งทำให้เกิดไตรสิกขาได้ครบทั้ง ๓ ส่วน คือ (๑) ปัจจัยภายนอก (**ปรโตโมสะ**) ที่หมายถึงคำสอน เนื้อหาวิชา หนังสือ อุปกรณ์และสื่อการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่จะป็นปัจจัยให้กับ (๒) ปัจจัยภายใน (**โยนิโสมนสิการ**) อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ผ่านการใส่ใจ คิดพิจารณาของผู้เรียนโดยแยกคาย ในขณะที่เดียวกัน ปัจจัยทั้ง ๒ ประการนี้จะเกิดมีขึ้นได้ ก็มาจากปัจจัยต้นเริ่มที่สำคัญที่สุด ๑ ประการคือ ผู้จะมาทำหน้าที่เป็น **“กัลยาณมิตร”** ที่จะแสวงหา จัดเตรียม พัฒนา เนื้อหา หนังสือ สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ อันเป็นปัจจัยภายนอกตามที่กล่าว และพร้อม ๆ กับสร้างเงื่อนไขให้เกิดปัจจัยภายในแก่ผู้เรียน ให้เกิดการสนใจใส่ใจคิดวิเคราะห์พิจารณาได้อย่างแยกคายเกิดปัญญาแท้จริงได้

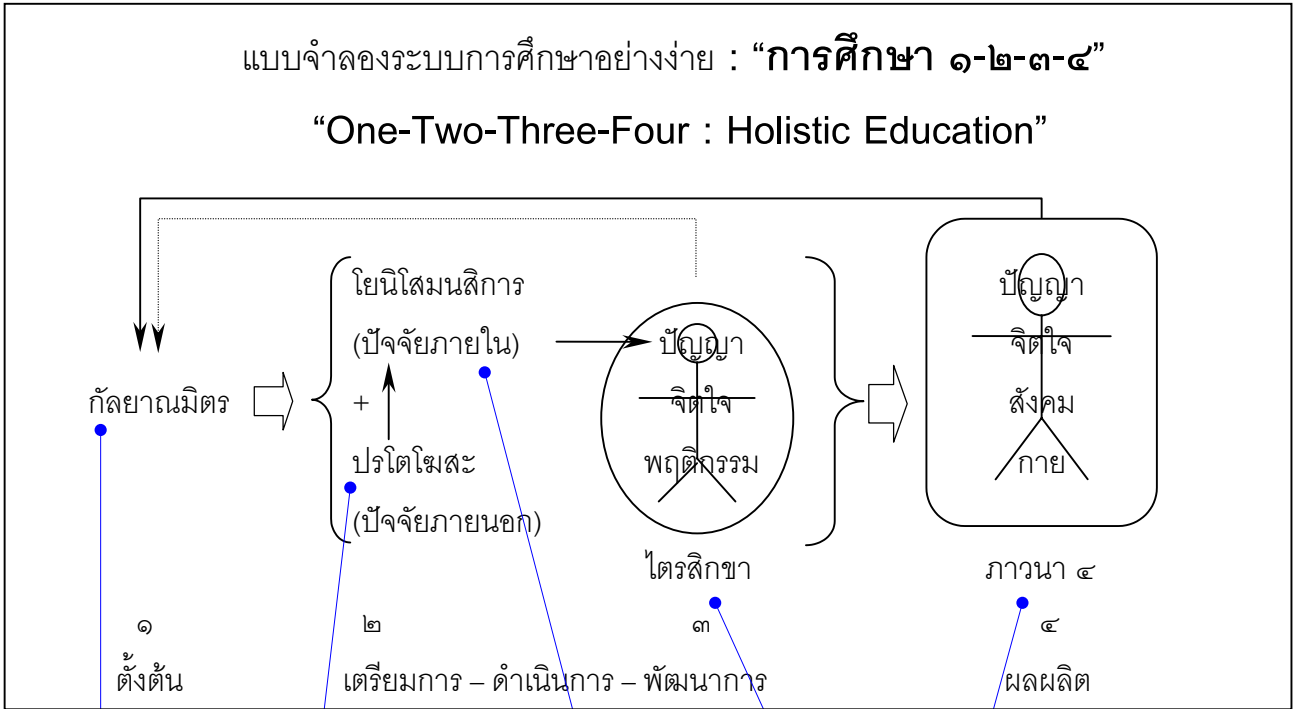
วิถีชีวิตที่ดีงาม คือ การศึกษาที่แท้

“กัลยาณมิตร” เป็นทั้งหมดของการศึกษาที่แท้นั้น

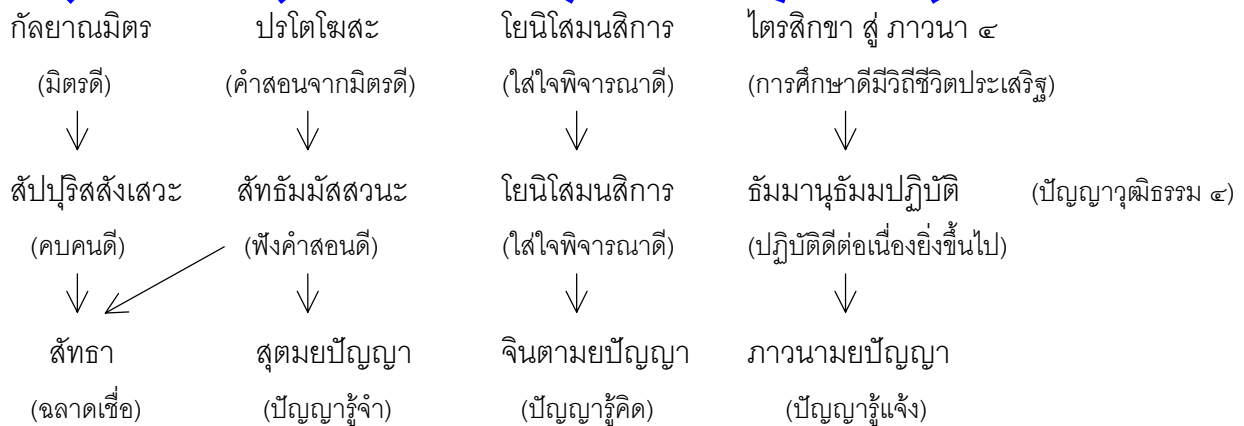
กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของ **“วิถีชีวิตที่ดีงาม”** ซึ่งก็คือ ระบบการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ที่ทางพระเรียกว่า **“พรหมจริยะ”** หรือ **ชีวิตพรหมจรรย์**นั่นเอง เพราะกัลยาณมิตรนั่นเองเป็นผู้จัดเตรียมปัจจัย ๒ อย่างดังกล่าวให้พร้อมพร้อมกัน ซึ่งจะช่วยน้อมนำให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นภายในและพัฒนาไปสู่กระบวนการของการศึกษาตามหลัก “ไตรสิกขา” อย่างเป็นองค์รวมทั้ง ๓ ด้านให้เกิดเป็นวิถีชีวิตที่ดีงามเป็นวิถีแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริง และเมื่อผู้เรียนได้รับการศึกษาครบรอบด้าน ก็จะเกิดผลมีพัฒนาการอย่างสมบูรณ์ทั้ง ๔ ด้านได้ในที่สุด ซึ่งก็เท่ากับว่าผู้เรียนจะเป็นกัลยาณมิตรที่ดีให้ทั้งกับตนเองและผู้อื่นต่อไปได้ แม้จะยังอยู่ในระหว่างกระบวนการพัฒนาตนเองอยู่ก็ตาม

จากหลักการนี้พอสรุปเป็นแผนภาพของระบบการศึกษาอย่างง่าย ที่ให้ชื่อว่า **“การศึกษา ๑-๒-๓-๔”** ได้ดังนี้

* ต่อยอดจาก “จดหมายเหตุ โรงเรียนวิถีพุทธ” หนังสือ **“วิถีพุทธสู่วิถีชีวิต”** ที่ระลึกงานมอบประกาศนียบัตร ปีการศึกษา 2547 โรงเรียนพุทธศาสนาวัดสุทัศนเทพวราราม (พอ.สท.) โดย พระมหาพวงศันรินทร์ ลีตวิโส หัวหน้าฝ่ายหลักสูตรและตำรา กก.บริหาร พอ.สท.

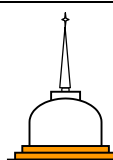

การศึกษาเพื่อการพัฒนาปัญญา

แผนภาพของแบบจำลอง “ระบบการศึกษาอย่างง่าย” ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนสำคัญ ดังนี้คือ (๑) ปัจจัยเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดคือ **กัลยาณมิตร** พระพุทธองค์ได้ตรัสย้ำไว้หลายแห่งว่า กัลยาณมิตรนั้นเป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้น หรือทั้งหมดของชีวิตที่ดำเนินไปตามหลักแห่งไตรสิกขานั้นเอง (๒) กัลยาณมิตรนั้นเองมีบทบาทในการเตรียมปัจจัยสำคัญ ๒ ประการ คือ **ปัจจัยภายนอก** และ **ปัจจัยภายใน** โดยปัจจัยภายนอกนั้นจะสนับสนุนให้เกิดปัจจัยภายในหม่อมำผู้เรียนให้เกิดความสนใจใส่ใจพิจารณาอันจะนำไปสู่ (๓) กระบวนการเรียนรู้ตามหลัก **ไตรสิกขา** ก็จะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต ศึกษาและพัฒนาไปซ้ำแล้วซ้ำเล่า (๔) ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมรอบด้านตามหลัก **ภavana ๔** เป็นผู้ที่สามารถจะย้อนกลับไปเป็นกัลยาณมิตรให้กับผู้อื่นได้ต่อไป และแม้ผู้นั้นจะยังอยู่ระหว่างทางแห่งการศึกษาพัฒนานี้ก็ตาม ก็สามารถที่จะเป็นกัลยาณมิตรให้กับตนเองและผู้อื่นต่อไปได้เช่นกัน ดังนั้น วงจรของการศึกษา ๑-๒-๓-๔ นี้จึงเกิดขึ้นเป็นวัฏจักรแห่งความเจริญ หมุนสืบต่อพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตวัฒนธรรมอารยธรรมของชาวพุทธมาได้ยาวนานกว่า ๒,๖๐๐ ปี จากแบบจำลองดังกล่าวที่ย่อสรุปมาจากหลักธรรมสำคัญ ๆ ๔ ขั้นตอน ได้นำมาพัฒนาเป็นตารางสรุปการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธแบบหนึ่งหน้ากระดาษ ดังนี้

ตารางแสดง ระบบการจัดการศึกษาวิถีพุทธ แบบหนึ่งหน้ากระดาษ

(วิเคราะห์โดย พระมหาพงศ์นรินทร์ จิตวิไล วัดสุทัศน์เทพวราราม ๑๓/๘/๒๕๔๘)

ตั้งต้น		เตรียมการ-ดำเนินการ-พัฒนาการ		ผลผลิต		ผลต่อเนื่อง / ผลกระทบ	
<p>♥ วัฒนธรรมเมตตา+วัฒนธรรมแสงปัญญา</p>		<p>กระบวนการ</p> <p>♥ เรียนรู้</p> <p>(มรรค ๘)</p>	<p>ไตรสิกขา</p> <p>การศึกษา</p> <p>องค์รวม</p>	<p>ประเมินผล</p> <p>ภาวนา-ภาวิต</p>	 <p>มนุษย์ที่สมบูรณ์ (ระดับฐานเจติย)</p> <p>กินอยู่ดูฟังเป็น / เก่ง ดี มีสุข / ฟังตนเองได้</p> <p>ภาวนา-ภาวิต ๔ / อารยวัชฒิ ๕ / อริยทรัพย์ ๗ / นาถกรณธรรม ๑๐</p>	<p>♥ (บ-ว-ร วิถีพุทธ) ♥</p> <ul style="list-style-type: none"> • ครอบครัวยุบอุ่น • ชุมชนเข้มแข็ง • สังคมเจริญอย่างยั่งยืน • นำพาโลกสู่สันติสุข 	
<p>ตั้งต้น</p> <p>(ระบบกัลยาณมิตร)</p>	<p>เตรียมการ</p> <p>(ปัจจัยภายนอกสู่ภายใน)</p>	<p>(อินทรีย์ ๕)</p> <p>สติ สมาธิ</p>	 <p>ปัญญา</p> <p>ปัญญา</p>	<p>ปัญหา</p> <p>สังคมา</p> <p>กาส</p>	<p>ฐานชีวิตที่ดี</p> <p>ทักษะชีวิต</p> <p>ทักษะการเรียนรู้</p> <p>สัทธา+ปัญญา</p>	<p>พัฒนาสู่การแสวงหาสังฆธรรม เจริญงอกงามในธรรมยิ่งขึ้นไป</p> <p>เท่าทันเข้าใจตนเองและโลก แก้ปัญหาชีวิตได้ตามธรรม</p> <p>มีอุปนิสัยใฝ่รู้ และทักษะในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาปัญญา</p> <p>เลื่อมใสและมีความเข้าใจในพระรัตนตรัย, กฎแห่งกรรม</p>	<p>ชมชนกัลยาณมิตร</p> <p>สังคมแห่งการเรียนรู้</p>
<p>● ธรรมนุญ/ปรัชญา/วิสัยทัศน์/ นโยบาย/พันธกิจ/คติพจน์/..</p> <ul style="list-style-type: none"> - สัมมาทิฐิ(อริยสังข์๔) - ทิฐีสามัญญตา 	<p>● กิจกรรม-การเรียนรู้</p> <p>สู่ โยนิโสมนสิการ</p> <p>(อิริยาบถ-, โภชนาสัปปายะ)</p> <p>1) กิจกรรมพุทธศาสนา</p> <ul style="list-style-type: none"> - กระบวนการเรียนรู้ ๕ ชั้น (พูด-ทำ-จำ, แผล, เข้าใจ, รู้คุณค่า, ประเมินตนเอง) - วิถีชีวิตชาวพุทธ (วันพระ, วันสำคัญ, ช่วงเช้าพรรษา,...) <p>2) กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต</p> <p>กินอยู่ดูฟังเป็น+ทักษะชีวิต (จิตปาริสุทธิศีล, โจร-อาจารย์)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ค่ายธรรมะ สู่วิถีชีวิตปกติ <p>3) การเรียนการสอน</p> <ul style="list-style-type: none"> - บูรณาการหลักสูตรทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ - สอนวิชาพระพุทธศาสนา - แทรกบริหารจิตเจริญสติ 	<p>เห็นชอบ</p> <p>คำรับชอบ</p>	<p>ปัญญา</p> <p>ปัญญา</p>	<p>ภาวนามยปัญญา</p> <p>จิตตามยปัญญา</p> <p>สุตมยปัญญา</p>	<p>รู้สังฆธรรมความจริงด้วย สติ-สมาธิ-ปัญญา ที่อบรมแล้ว</p> <p>เรียนรู้ด้วยการใส่ใจคิดวิเคราะห์พิจารณา โยนิโสมนสิการ</p> <p>ความรู้สำเร็จรูปจำได้ แยกแยะได้ เข้าใจ ใช้ถูก สัทธา-สัญญา-ปัญญา</p>		
<p>● กัลยาณมิตร</p> <p>(พระ, ที่ปรึกษา, ผู้บริหาร, ครู, บุคลากร, ผู้ปกครอง-พ่อแม่, บุคคลสัปปายะ)</p> <ul style="list-style-type: none"> - กัลยาณมิตรธรรม ๗ - ศีล ๕, ปล่อยอบายมุข - พรหมวิหาร ๔ - โภสกล - สัปปุริสธรรม ๗ .. ฯลฯ. 	<p>● ระบบบริหารจัดการแบบธรรมาธิปไตยสามัคคีธรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> - สาราณียธรรม ๖ - อปริหานิยธรรม ๗ - ปวารณา ชุมนุทรัพย์ <p>พัฒนาต่อเนื่อง</p> <ul style="list-style-type: none"> - จักร ๔ - พละ ๔ - อัปมาทธรรม (สติ+สัมมปปธาน ๔) - อุปัญญาตธรรม ๒ 	<p>พุทฺชชอບ ทำชอບ ใ้เฉียงช้ชอບ</p> <p>พุทฺชชอບ ทำชอບ ใ้เฉียงช้ชอບ</p> <p>คิดชอບ</p> <p>เห็นชอບ</p> <p>สัทธา</p>	<p>สมาธิ</p> <p>จิตใจ</p> <p>สติชอບ</p> <p>สมาธิชอບ</p> <p>เพียรชอບ</p>	<p>จิตใจ</p> <p>จิตภาวนา</p> <p>ภาวิตจิต</p>	<p>จิตใจ : ตั้งงาม ตั้งมั่น เข้มแข็ง เบิกบาน</p> <p>คุณภาวะ</p> <p>สมรรถภาวะ</p> <p>สุขภาวะ</p>	<p>มีคุณธรรม ความดีงาม บุญกุศลทุกอย่าง เช่น ความกตัญญู เมตตากรุณา ละอายชั่วกลัวบาป...</p> <p>มีสมาธิ จดจ่อตั้งมั่น มีสติ เข้มแข็งกล้าหาญ อดทนขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจ ผู้สั่งยาก ไม่ย่อท้อ...</p> <p>ว่าแจ้งเบิกบาน ผ่องใส แจ่มใส ไม่เครียด สงบสันติ มีความสุขในการเรียนรู้-พัฒนาตนเอง ...</p>	<p>เก่ง</p> <p>มีสุข</p>
			<p>ศีล</p> <p>(พฤติกรรม)</p> <p>พุทฺชชอບ</p> <p>ทำชอບ</p> <p>ใ้เฉียงช้ชอບ</p> <p>ชอບ</p>	<p>สังคมา</p> <p>ศีลภาวนา</p> <p>ภาวิตศีล</p> <p>กาย</p> <p>กายภาวนา</p> <p>ภาวิตกาย</p>	<p>พฤติกรรม : สำรวมระวัง ไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีวิถีชีวิตที่ปิดทางเสื่อม เปิดทางเจริญ</p> <p>มีปฏิสัมพันธ์ที่ดี กับบุคคล ครอบครั้ว ชุมชน สังคม ธรรมชาติแวดล้อม อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลสามัคคีกัน เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน (สังคหวัตถุ๔, ทิศ๖, สาราณียธรรม๖,...)</p> <p>ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ปฏิบัติตามกฎกติกา มีวินัยจากภายใน ลดละเลิกอบายมุข (ปาฏิโมกขสังวรศีล)</p> <p>สัมมาอาชีวะ ไม่ทุจริต มีอาชีพสุจริตได้โดยไม่เบียดเบียนสร้างปัญหาให้สังคมสิ่งแวดล้อม (อาชีวะปาริสุทธิศีล)</p>	<p>สติ (มีศีลธรรม)</p>	
					<p>พฤติกรรม : ปฏิสัมพันธ์กับโลกวัตถุ สรีระ กายภาพ สิ่งแวดล้อม ด้วยสติปัญญา</p> <p>ดูฟังเป็น</p> <p>กินอยู่เป็น</p> <p>กิริยามารยาทงาม</p>	<p>ทักษะชีวิตด้าน การรับรู้สื่อข้อมูลข่าวสารอย่างรู้เท่าทัน (อินทรีย์สังวรศีล)</p> <p>ทักษะชีวิตด้าน การเสพบริโภคใช้สอยปัจจัยต่าง ๆ ด้วยปัญญา (ปัจจัยสันนิสิตศีล)</p> <p>มีกิริยามารยาทเรียบร้อยงดงามอย่างไทย ถูกกาลเทศะ (โจจร-อาจารย์-วัตตสัมปันโน)</p>	<p>กินอยู่ดูฟังเป็น</p>

จากแผนภาพดังกล่าว จึงเป็นคำตอบว่าทำไมโรงเรียนวิถิพุทธจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรเป็นอันดับแรก โดยเฉพาะครูผู้สอนซึ่งจะต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่จะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะก่อให้เกิดการศึกษาแบบวิถิพุทธตามหลักไตรสิกขาได้ โรงเรียนวิถิพุทธจึงต้องให้ความสำคัญสูงสุดกับการสร้าง**ระบบกัลยาณมิตร**ขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่การมีพระสงฆ์เถระครูบาอาจารย์และผู้ทรงภูมิปัญญามาเป็น**ที่ปรึกษา**ให้กับโรงเรียน ผู้บริหารพระอาจารย์ครูและพี่เลี้ยงทุกรูปทุกคนควรได้รับการชี้แจงประชุมระดมความคิดเห็นกันจนมีความเข้าใจร่วมกัน และประกาศเป็น**วิสัยทัศน์และนโยบาย**ต่างๆ ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธอย่างเป็นทางการ และเผยแพร่ให้ได้รับทราบโดยทั่วไป โรงเรียนต้องมี**ระบบบริหารจัดการ**ที่ดีตามหลักธรรมาธิปไตย ซึ่งจะเกื้อกูลให้อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี และเป็นองค์กรเรียนรู้ที่พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง บุคลากรทุกฝ่ายต้องพัฒนาตนเองให้เป็นกัลยาณมิตร โดยร่วมกันศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรม จนสามารถดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีตามพระธรรมวินัย ครูและพี่เลี้ยงฆราวาสต้องเป็นแบบอย่างในการลดละเลิกอบายมุข และมีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต มีกิริยามารยาทแบบชาวพุทธที่ดี มีความเป็นครูที่แท้ในจิตใจ และมีความเข้าใจในแนวทางการศึกษาพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขาเป็นอย่างดี ดังนั้นในช่วงก่อนเริ่มต้นปีการศึกษาในแต่ละปีจึงควรจะได้มีการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อฝึกอบรมทบทวนหลักการต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อีกแก่คณะพระอาจารย์ ครู และพี่เลี้ยงให้เป็นที่เข้าใจตรงกันให้ดีเสียก่อนเป็นเบื้องต้น

นอกจากนี้ ทาง พอ.สท. ยังได้ปรับระบบการสอนของครูที่เน้นเนื้อหาวิชาเป็นหลัก ครูมาสอนตามคาบวิชาแล้วก็ไปแบบโรงเรียนกวดวิชา ให้เปลี่ยนมาเป็นระบบการสอนแบบครูประจำชั้น สร้างเงื่อนไขให้รู้จักและมีความเอาใจใส่ต่อเด็กเป็นรายบุคคลได้มากขึ้น เปิดโอกาสให้พัฒนาสายตาของครูกัลยาณมิตรให้สามารถเห็นปัญหาและพัฒนาการของลูกศิษย์ได้ดีขึ้น เปิดโอกาสให้ดำเนินการเรียนการสอนได้อย่างเป็นอิสระและมีเวลาต่อเนืองมากขึ้น เปิดโอกาสให้ครูผู้สอนได้ทดลองพัฒนารูปแบบทักษะการสอนในลักษณะที่สร้างเงื่อนไขให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างหลากหลาย และผู้สอนก็ต้องเรียนรู้และพัฒนาตนเองไปพร้อมกันด้วย

โรงเรียนควรจะได้มีนโยบายและความพยายามในทางปฏิบัติที่จะให้ครูผู้สอนได้ทำความรู้จักกับผู้ปกครอง เปิดโอกาสและเชื่อมประสานให้ผู้ปกครองรวมกลุ่มกันและเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมการเรียนรู้ของเด็กในโอกาสต่าง ๆ ให้มากที่สุด และควรจะให้แทรกเสริมให้ความรู้-ทักษะการเลี้ยงลูกตามแนววิถิพุทธแก่พ่อแม่ผู้ปกครอง และให้ทราบของตนเองนั้นอยู่ในฐานะกัลยาณมิตรต้นที่สำคัณที่สุดเช่นกัน

ผู้บริหารครูนักเรียนควรร่วมกันเตรียม**ปัจจัยภายนอก**อันได้แก่สภาพแวดล้อมตามหลัก ๔ ส (สวยงาม-สะอาด-สงบ-สว่าง) ที่สอดคล้องกับหลักไตรสิกขา และที่สำคัญยิ่งคือ ครูควรเตรียมเนื้อหาและสื่อการสอนที่ดี รวมทั้งแหล่งค้นคว้าหาความรู้ที่ดี มีความหลากหลายและน่าสนใจ นักเรียนสามารถเข้าถึงและใช้ได้อย่างสะดวก เรียกว่า**เตรียมคำสอนหรือโปรโตโฆสที่ดี** และเพื่อกระตุ้นให้เกิด **ปัจจัยภายใน** ที่จะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขานั้น โรงเรียนวิถิพุทธต้องมี กิจกรรม-การเรียนรู้ ให้ครบทั้ง ๓ กลุ่ม คือ

๑) **กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา** ซึ่งโรงเรียนวิถิพุทธโดยทั่วไปนิยมจัดขึ้น แต่มักจะเป็นเพียงรูปแบบเปลือกนอกของศาสนพิธีที่น่าเบื่อไม่ทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าแท้ โรงเรียนจึงควรจัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ ๕ ชั้น ได้แก่ (๑) ผู้เรียนสามารถจำ-พูดคำบาลีและปฏิบัติศาสนพิธีได้อย่างถูกต้อง (๒) สามารถแปลความได้ (๓) สามารถอธิบายขยายความจนเข้าใจความหมายชัดเจน (๔) ยกข้ออุปมาอุปไมยและตัวอย่างเทียบเคียงจนสามารถเห็นคุณค่าแท้ของศาสนพิธีนั้นๆ ในวิถิ

ชีวิตจริงได้ (๕) ให้ผู้เรียนประเมินตนเองตามความเป็นจริงว่ามีระดับการเรียนรู้ที่ขึ้นไหนแล้ว โรงเรียนควรเสริมสร้างวิถีวัฒนธรรมของชาวพุทธ ในแต่ละสัปดาห์ควรให้มีการสวดมนต์รักษาศีลฟังธรรมเป็นต้น และควรมีกิจกรรมให้ระลึกถึงวันพระและวันสำคัญตามเทศกาลต่างๆ และมีการปฏิบัติธรรมที่ชัดเจนอย่างต่อเนื่องทุกเดือน

๒) **กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต** หรือทักษะชีวิตด้าน **“กินอยู่ดูฟังเป็น”** ซึ่งโรงเรียนควรจัดตารางวิถีชีวิตหรือกิจวัตรประจำวันที่เกิดขึ้นให้เป็นวิถีการเรียนรู้ ตั้งแต่เริ่มเดินเข้ามาสู่วัด ช่วงเตรียมเข้าแถวตั้งแถวเดินแถว การสวดมนต์ทำสมาธิ ฟังธรรมบนพระอุโบสถ วิถีวัฒนธรรมในห้องเรียน ช่วงพักให้มีการพิจารณาและรับประทานอาหารพร้อมกัน และเก็บล้างภาชนะด้วยตนเอง และในช่วงท้ายของวันควรควรมีการสรุปองค์ความรู้และหลักธรรมที่ได้เรียนรู้ในแต่ละวันร่วมกัน และสวดมนต์แผ่เมตตาาก่อนกลับบ้าน กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต นี้ควรจัดทำเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่มีแผนการเรียนรู้ที่ชัดเจนตามหลักไตรสิกขา กิจกรรมในส่วนนี้โรงเรียนสามารถเริ่มต้นด้วยการจัดค่ายธรรมะในลักษณะต่างๆ โดยครูและพี่เลี้ยงต้องมีส่วนร่วมในการจัดค่ายกับพระอาจารย์ และนำสิ่งที่ได้จากค่ายมาปรับใช้และสืบต่อจนเป็นวิถีชีวิตปกติที่โรงเรียน

๓) **การเรียนการสอนด้านวิชาการ** ควรจัดให้มีการเรียนธรรมศึกษา หรือวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรใหม่ของกระทรวงศึกษาธิการ การเรียนการสอนในทุกๆวิชา ควรมีแผนการสอนและดำเนินการสอนที่บูรณาการหลักธรรมในวิชาการต่าง ๆ และควรจัดให้มีการบริหารจัดการเจริญสติก่อนเรียนสัก ๑-๒ นาทีก่อนเริ่มเรียน และควรให้เด็กได้ฝึกทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง ในการสังเกตค้นคว้าทดลองคิดวิเคราะห์พิจารณา และร่วมกันนำเสนอสร้างสรรค์ผลงานด้วยวิธีการที่หลากหลายทั้งแบบเดี่ยวและกลุ่ม โดยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงคุณค่าแท้และที่มาที่ไปของวิชานั้นๆ จนสามารถประยุกต์ใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตจริง และสามารถสรุปเชื่อมโยงมาสู่หลักธรรมได้

การจัดกิจกรรม-การเรียนรู้ทั้ง ๓ กลุ่มนี้ มุ่งให้เกิดปัจจัยภายในคือ สัทธาและโยนิโสมนสิการ (ความสนใจใส่ใจคิดพิจารณา) ครุตามแนววิถีพุทธจึงต้องดำรงตนให้ผู้เรียนเริ่มเกิดความศรัทธา เกิดความไว้วางใจ เกิดความเคารพรัก พร้อมกันนั้นก็ต้องตระเตรียมเนื้อหา หนังสือ สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ (**ปรโตโมสะ**) ให้เหมาะสม เพื่อกระตุ้นให้ลูกศิษย์ของตนเกิดความสนใจใฝ่รู้ เกิดการพิจารณาคิดวิเคราะห์อย่างแยกคาย จนเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากภายในของผู้เรียน (**โยนิโสมนสิการ**) แล้วนำมาให้ลูกศิษย์ดำเนินวิถีชีวิตที่ดั่งงามตามหลัก**ไตรสิกขา** ทั้ง ๓ ด้าน จนเกิดเป็นพัฒนาการอย่างเป็นองค์รวมทั้ง ๔ ด้านตามหลัก**ภาวนา ๔** คือ

(๑) **พฤติกรรม (ศีลสิกขา)** (๑.๑) พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (**กายภาวนา**) ตั้งแต่สุขนิสัยในการดูแลรักษาร่างกาย ในเรื่องกิริยามารยาท-การกินอยู่ดูฟังเป็น ฝึกนิสัยการพิจารณาให้รู้จักเลือกเสพสิ่งบริโภคนปัจจัย ๔ และสื่อข้อมูลต่าง ๆ ให้เกิดคุณประโยชน์ด้วยสติและปัญญา ให้รู้จักความพอดี-พอประมาณ ในการแสวงหา-บริโภค-ถือครอง-สะสม สิ่งเสพบริโภคต่าง ๆ (๑.๒) มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม (**สีลภาวนา**) มีการแบ่งปันสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน จูงใจให้ปฏิบัติตนตามระเบียบกฎเกณฑ์อันเป็นวินัยภายนอกด้วยความเข้าใจในเหตุผลซ้ำ ๆ จนนำไปสู่การปลูกฝังและเสริมสร้างความมีวินัยในตนเอง กำกับตนเองได้ มีวิถีชีวิตที่ปิดทางเสื่อมจากอบายมุขและสิ่งมอมเมาทั้งหลาย ทำให้ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยมีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่จะนำไปสู่ความเจริญ

(๒) **จิตใจ (จิตตสิกขา หรือ จิตตภาวนา)** (๒.๑) ให้มี “สมรรถภาวะ” ที่ดี คือมีสติมีสมาธิ มีความตั้งมั่น เข้มแข็ง มุ่งมั่นทำดีด้วยใจกล้าหาญ อดทน สู้สิ่งยากได้ ขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อ สามารถฟันฝ่าอุปสรรคผ่านความยากลำบากต่าง ๆ ไปได้ ฟังตนเองได้ (๒.๒) ให้มี “คุณภาวะ” ที่ดี คือ มีความกตัญญูรู้คุณ มีจิตใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี มีน้ำใจ ละอายชั่วกลัวบาป ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ กล้ายอมรับความผิดพลาดได้ เกิดจิตที่เป็นบุญเป็นกุศลอย่างสม่ำเสมอ (๒.๓) ให้มีสุข

ภาวะที่ดี คือให้มีความสุข ความร่าเริงเบิกบาน มองโลกในแง่ดี มีกำลังใจ เกิดแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ ในการร่วมกิจกรรมการทำงานต่าง ๆ และ

(๓) **ปัญญา (ปัญญาศึกษา หรือ ปัญญาภาวนา)** (๓.๑) ให้เกิดมีศรัทธาเลื่อมใสและมีความเข้าใจในพระรัตนตรัย ในกฎแห่งกรรม และในหลักบาปบุญคุณโทษ (๓.๒) ให้มีทักษะและอุปนิสัยในการเรียนรู้ที่ดี จูงใจให้ใฝ่รู้ โดยเทคนิคการตั้งคำถามให้หาคำตอบด้วยตนเอง ฝึกฝนให้ค้นคว้าจับบันทึก ให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง แล้วคิดวิเคราะห์ ประมวลผล ตลอดจนฝึกให้สามารถนำเสนอถ่ายทอดได้ทั้งแบบกลุ่มและรายบุคคลอยู่เสมอ ๆ และสร้างเงื่อนไขให้เกิดการนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริง (๓.๓) ให้มีทักษะชีวิต เท้าหันต่อสิ่งเร้าภายนอกและกิเลสภายในตน สามารถแก้ไข ปัญหาชีวิตได้ สามารถนำหลักธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ (๓.๔) ให้มีฐานชีวิตที่ดี ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติธรรม ให้เกิดปัญญาเข้าใจสัจธรรมในชีวิตได้ตามวุฒิภาวะของตน สามารถที่จะต่อยอดพัฒนาไปสู่การปฏิบัติธรรม ให้เกิดความเจริญงอกงามในธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป

ซึ่งกระบวนการศึกษาทั้ง ๓ ด้านนี้ ต้องเกื้อกูลสัมพันธ์กัน กล่าวคือ การศึกษาทางด้านพฤติกรรมจะเป็นฐานให้เกิดความเจริญงอกงามทางจิตใจและปัญญา การศึกษาทางด้านจิตใจจะเป็นกำลังรักษาและสืบต่อพฤติกรรมที่ดีงามให้คงอยู่อย่างยั่งยืน และพร้อมที่จะพัฒนาไปสู่ปัญญา การศึกษาทางด้านปัญญาจะย้อนกลับมากำกับ เกื้อหนุน และพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปอีก สำหรับหลักพัฒนาการอย่างเป็นองค์รวมตามหลักภาวนา ๔ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ก็เป็นหลักการเดียวกันกับหลักไตรสิกขานั้นเองเพียงแต่แจกแจงขยายสืลสิกขาให้ละเอียดขึ้นเป็น กายภาวนาและสืลภาวนานั้นเอง ซึ่งครูผู้สอนสามารถที่จะนำหลักภาวนา ๔ นี้มาใช้เป็นกรอบของการประเมินผลผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวมและเป็นรายบุคคลได้

วิधिพุทธวิถีสชีวิต : วิถีแห่งการเรียนรู้ที่แท้

ดังนั้น ผู้บริหารการศึกษา จึงต้องออกแบบให้การศึกษทั้ง ๓ ด้านนี้ผสมผสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตในโรงเรียน ผ่านกิจวัตร ผ่านศาสนพิธีต่าง ๆ ผ่านวัฒนธรรมประเพณีธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ผ่านเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน ผ่านกิจกรรมพิเศษนอกชั้นเรียนในวาระต่าง ๆ ผ่านการรับประทานอาหาร การเก็บล้าง การทำความสะอาดพัฒนาวัด ฯลฯ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่พระอาจารย์ ครู พี่เลี้ยง และผู้ปกครอง ทุกฝ่ายต้องให้ความร่วมมือช่วยกันสนับสนุนอย่างจริงจัง จริงใจ พร้อมทั้งทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี เรียนรู้และพัฒนาตนเองไปพร้อมกันกับเด็ก ๆ ด้วย เป็นกัลยาณมิตรต่อกันไปพร้อมกันด้วย จึงจะเกิดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างรวดเร็วและชัดเจน การร่วมกันดำเนินงานโรงเรียนวิधिพุทธของทุกๆคน จะช่วยกันลักทอสานก่อให้เกิด **วัฒนธรรมเมตตาและวัฒนธรรมแสงปัญญา** ซึ่งทั้งสองวัฒนธรรมนี้จะโอบล้อมและหล่อหลอมให้ทุกคนมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน และต่างก็พัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจนและต่อเนื่องยิ่งขึ้นไป

โรงเรียนจะต้องมีทั้งนโยบายและวิธีการปฏิบัติที่ชัดเจนในการเชื่อมประสานกับบ้าน ต้องให้พ่อแม่ผู้ปกครองเข้ามารับรู้เข้าใจและมีส่วนร่วมในการอบรมเลี้ยงดูลูกได้อย่างสอดคล้องกับโรงเรียนตามหลักไตรสิกขา พ่อแม่จะได้เพิ่มพูนองค์ความรู้ หลักธรรม และมีทักษะในการเลี้ยงลูกที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตรและเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูก ทำให้ครอบครัวมีความอบอุ่นเพิ่มมากขึ้น กิจกรรมต่างๆที่สร้างเงื่อนไขให้แต่ละครอบครัวได้มาปฏิบัติและมีวิถีชีวิตร่วมกันกับทางโรงเรียนและวัดอย่างต่อเนื่อง จะก่อให้เกิดความร่วมมือสามัคคีกันจนพลิกพื้นที่ให้กลับคืนมาเป็นชุมชนชาวพุทธที่เข้มแข็งได้อีก และที่สำคัญยิ่งคือจะทำให้วัดและพระสงฆ์ได้รับการฟื้นฟูบทบาทและศักยภาพให้กลับมามีความหมายต่อสังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง และเมื่อทั้ง บ้าน วัด และโรงเรียน (บ-ว-ร) อันเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคมไทย ได้พัฒนาให้เป็นวิถีพุทธขั้นทุกส่วน จนกลายเป็นชุมชนกัลยาณมิตร-สังคมแห่งการเรียนรู้ที่แท้ ก็ย่อมจะก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมไทยได้อย่างยั่งยืนจากรากฐาน และจะนำพาโลกไปสู่สันติสุขได้อย่างแท้จริงสืบไป..

ปรุงเมื่อ ๐๗/๑๑/๒๕๕๘

(หมายเหตุ ผู้สนใจข่าวสารและบทความเกี่ยวกับโรงเรียนวิधिพุทธ ติดต่อขอรับได้ที่ pong_bhikkhu@yahoo.com)